

SØLVKRANSER EN SJELDEN GJENSTANDSTYPE

Artikkelen har tidligere stått i "Jul i Neadalen 1999", årsskriftet til Selbu og Tydal historielag. Forfatter. Birgitta Odén, regionkonservator i Malvik, Selbu og Tydal.

Selbu Bygdemuseum har seks "sølvkranser" i sine samlinger. Sølvkransene utgjør sjeldne og verdifulle innslag i museets samlinger. De representerer en forgangen skikk og er en viktig del av bygdas kulturtradisjon. Som gjenstandstype i museumssammenheng er sølvkranser forholdsvis sjeldne. Typen gravminner er heller ikke videre kjent innen litteraturen "Død og begravelsskikker i Norge". Men etter å kommet på sporet av flere sølvkranser på diverse museer samt foretatt noen undersøkelser omkring temaet, kom jeg over artikkelen "Begravelsskranser i sølv" av Jakob E Ågotnes. Nevnte artikkel er lagt til grunn for min egen framstilling i denne sammenhengen.

Sølvkransene på Selbu Bygdemuseum består av en sølv/forsølvvet krans montert på en svart fløyelspute. Kransene er bundet sammen nede av en sølvsløyfe. Midt i kransene er montert et sølvkors. Putene er kantet med et snodd, sølv metallbånd med dusker i hjørnene. På to av putene består kransen av bare eikeløv. De andre kransene har eikeløv på høyre side og laurbær på venstre. Tre av putene ligger i en trekasse med glasslokk. Sølvkransene på Selbu Bygdemuseum daterer seg til begynnelsen av dette århundre, fra 1914-1938.

Utbredelse og datering

Selv om sølvkranser er sjeldne innslag i museale samlinger var skikken forholdsvis godt kjent i de nordiske land i tiden omkring århundreskiftet, særlig på begynnelsen av 1900-tallet. Både i Norge, Sverige, Danmark og Finland var sølvkranser kjent i begravelssammenheng og særlig i Danmark var slike minnekranser vanlig. Fire av sølvkransene som er oppbevart i Finlands Nationalmuseum kommer fra st. Petersburg. Dette tyder på at skikken også var utbredt østover.

De to eldste beleggene for bruk av edle metallkranser i nordisk begravelssammenheng er kjent fra Danmark. Ved ballettkunstneren August Bournvilles bortgang i 1879 skjenket hans kunstnerverner en "metallhæderskrans". Ved Domkirkemuseet i Roskilde er det også oppbevart en gullkrans som ble gitt av danske kvinner til Frederik 7.s bære i 1863. Den eldste sølvkransen i Roskilde Domkirkemuseum er fra 1881 og den yngste daterer seg til 1947.

Det er usikkert når skikken kom til Norge og hvor lenge den ble holdt i hevd her hjemme. Den eldste sølvkransen vi kjenner til daterer seg til 1894. Den yngste kransen befinner seg i privat eie i Tydal. Den er datert til 1945. I følge Ågotnes' undersøkelser i 1980 var den yngste kransen han kom på sporet av gitt i 1935 til en lensmann i Nordhordaland. Disse tre norske sølvkransene må sies å betegne yttergrensene av tidsperioden for slike gravminner her til lands. Den norske skikken med å sende sølvkranser til begravelser var mest utbredt i en 20-års periode fra ca.1890 til rundt 1920.

Sølvkranser i glasskasser ble gjerne plassert ut på gravene. Ulike kilder tyder på at kransene kan ha blitt flyttet ut og inn på gravene alt etter årstidene eller til spesielle anledninger. De kunne også bli opphengt i kirkene eller i hjemmene. I Norge har vi flere håndfaste bevis for at noen sølvkranser også ble montert inn i gravstøttene. På Svarstad kirkegård i Lardal i Vestfold er det bl.a. bevart to gravstøtter hvor hele kassen er plassert i gravsteinen. Fenomenet eksisterer også på flere gravsteiner på Vår Frelsers Gravlund i Oslo.

Sølvkranser i nordiske museer

I svenske museer er sølvkranser, så vidt vites, meget sjeldne. Nordiska Museet i Stockholm har eksempelvis bare én sølvkrans fra 1910 i sine samlinger. Kulturen i Lund og Göteborgs Historiska Museum har ingen. I Finland er det derimot flere museer som har slike kranser i sine samlinger. Finlands Nationalmuseum har bl.a. åtte sølvkranser. Den eldste er datert til 1881. Kransen er ikke en begravelsskrans men en hederskrans gitt i forbindelse med 75-års dagen til filosofen og statsmannen Johan Vilhelm Snellmann fra finske håndverkere i st. Petersburg. I Danmark hvor skikken var forholdsvis utbredt har bl.a. Domkirkemuseet i Roskilde en samling av 24 sølvkranser.

Jacob E. Ågotnes dokumenterte i 1980 ca. 20 sølvkranser i museale samlinger. Med mine egne undersøkelser i 1999 kan det tilføyes ytterligere 10 sølvkranser til dette tallet. Det er imidlertid ikke foretatt noen fullstendig registrering eller dokumentasjon av slike kranser. Mest sannsynlig eksisterer det mørketall i denne sammenhengen og det vil sikkert vise seg ved nøyere undersøkelser at det er flere museer som kan ha sølvkranser i sine samlinger. Mange er også i privat eie og etter sigende viser det seg at sølvkranser gjerne er oppbevart på kirkeloft rundt omkring i landet.

Flere sølvkranser kan også ha blitt omstøpt like etter krigen da det var mangel på edelt metall. Sølvkransen etter stabsfurér Ole Bjerkan i Trondheim, død i 1910, ble like etter krigen levert inn til omstøping sammen med en brilleinnfatning i gull da noen i familien skulle kjøpe giftringer. (Opplysningene er gitt av Bjerkans oldebarn Even Nystu.)

Sølvkranser i norske museer

Historisk Museum i Bergen har tre begravelseskranser fra 1881. Disse er kommet til overlege D. C. Danielsens begravelse fra Bergen kommunestyre, Bergens lægeforening og fra Bergen Museum. Historisk Museum har en sølvkrans fra doktor Armauer Hansens begravelse i 1912. Museet har også en uidentifisert krans. Norsk Folkemuseum har oppbevart fire sølvkranser, bl.a. en krans fra forfatterinnen Camilla Collets begravelse i 1895 gitt av Bergens Kvinder. Stavanger Museum har videre oppbevart to kranser fra forfatter Aleksander Kiellands bortgang i 1906. Kransene kom fra Romsdal Amt og Embetsmenn i Molde. Fra Edvard Griegs begravelse i 1907 oppbevares tre sølvkranser på Troidhaugen. De er skjenket av Bergen Kommune, Bergens Musikkvenner og Byens Musikk lærerinner. Til Bjørnstjerne Bjørnsons begravelse 3. mai i 1910 ble det gitt ikke mindre enn ni sølvkranser. Tre av kransene oppbevares i dag på Aulestad. Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum i Trondheim har også en sølvkrans etter bryggerieier E. C. Dahls begravelse.

Trøndelag Folkemuseum har en sølvkrans fra Selbu etter bankdirektør P. Furans begravelse i 1913. Kransen er gitt av Selbu Sparebank. Inngravert på kransen står det: *"Med tak for 48 aars godt arbeide i bankens tjeneste"*. Jølstad begravelsesbyrå i Oslo har en sølvkrans i eie og Askim Bygdemuseum i Østfold har to sølvkranser i samlingene, den ene er fra 1917. To sølvkranser er oppbevart ved Vestfold Fylkesmuseum. Dessuten har altså Selbu Bygdemuseum seks sølvkranser i samlingene.

Foruten disse sølvkransene som er oppbevart i norske museer har jeg også kjennskap til to metallkranser som er i privat eie. Begge disse kransene skiller seg noe ut fra den vanlige typen og blir omtalt nærmere nedenfor.

Ulike varianter

Det finnes flere ulike varianter av sølvkranser. Den vanligste typen er slike sølvkranser som finnes på Selbu Bygdemuseum. Kransene består gjerne av eikeløv på høyre side og laurbærgrener på venstre. De kan også være rene eikeløvkranser. Rene laurbærkranser er sjeldne. I Danmark var det også alminnelig med bøkkeløvkranser. To av kransene til Bjørnsons begravelse kom fra Danmark og består av bøkkegrener. Som nevnt finnes det også i Danmark et kranseksemplar i rent gull. En annen av "kransene" til Bjørnsons begravelse består av en lyre i stedet for krans. Dessuten ble det til hans begravelse også gitt en dobbelkrans bestående av palmegrener ytterst og eikeløv og laurbærblader innerst. Denne kransen ble gitt fra Bergens Kvinder.

Ola Grefstad ved Trøndelag Folkemuseum eier en sjelden krans. Det er en metallkrans som består av markblomster og blader (vinløv og bregner). Kransen er malt/lakkert i mange ulike farger og nyanser. Kransen er fra Meldal og ble gitt til Johanna Grefstad som døde som 15-åring i 1915. Kransen var en gave fra nær familie, den er ikke montert på pute. To lignende kranser er oppbevart i Horg kirke. Den ene av disse har bevart to porselensroser i bladverket.

Det mest vanlige er at det midt i kransen er montert et sølvkors slik det er på alle kransene på Selbu Bygdemuseum. I noen tilfelle forekommer det imidlertid at korset erstattes av et bilde av avdøde. Arnstein Lund ved Trøndelag Folkemuseum eier en krans fra en begravelse i Leinstrand kirke i 1923. Sølvkransen er montert direkte på et stort, ovalt fotografi av avdøde Martin Lund som gikk bort som 26-åring. Kransen er en gave fra hans ti søsken og den er montert i en kasse på et svart stoff. Kassen har ikke hatt glasslokk. På en krans fra Tydal fra 1945, omkranser sølvkransen en tegning av avdøde.

Sølvkranser – edelt metall?

Jakob E. Ågotnes skriver at samtlige kranser til Bjørnsons begravelse har sølvstempel. Det mest vanlige var nok imidlertid at de var forsølvet. Det har ikke vært mulig å få inn opplysninger om det finnes sølvstempler på andre metallkranser i norske museer. Dersom det forekommer et stemplet finnes dette mest sannsynlig på baksiden. Men da samtlige kranser i materialet er montert på pute eller i en kasse, er det vanskelig å få brakt på det rene om hvor mange kranser som eventuelt er laget av edelt metall. Her må det nøyere undersøkelser til.

Det kunne nok forekomme at selve kransen var forsølvet mens korset var i ekte sølv. På en av kransene ved Selbu Bygdemuseum er det et sølvstempel på framsiden av et av korsene: *MØLLER 830 S*. Det inngraverte navnet betyr imidlertid ikke at Møller nødvendigvis sto for selve produksjonen. Gullsmedene inngraverte gjerne firmanavnet på importvarer som en garanti for at de borget for kvaliteten.

Det har vært umulig å spore opp kransenes opphav, hvem som laget dem eller hvor de ble produsert. Muntlige kilder opplyser at de mest sannsynlig var importert fra Tyskland.

Hvem ble beæret med sølvkranser?

Sølvkranser var kostbare minnekranser og av den grunn ble skikken hverken alminnelig eller utbredt. En av sølvkransene til Bjørnsons begravelse kostet kr. 62 i 1910. Samme år kunne årslønna til en lærer ligge på ca. kr. 150. Det sier seg derfor selv at sølvkransene ble betegnet som sjeldne kostbarheter. Sølvkransene var til og med så spesielle at givene gjerne ble nevnt i avisene. De ble som regel gitt til bortgangen av kjente og prominente personer. Som beskrevet ovenfor, var det som oftest rikskjendiser, kunstnere eller høyt ansatte embetsmenn. Det hører med til sjeldenhetene at privatpersoner ble beæret med sølvkranser. Vi har imidlertid eksempler på at i spesielle situasjoner der den avdøde var meget ung eller døde under tragiske omstendigheter, kunne familien bære avdøde med en minnekrans av sølv. Kransene som er i privat eie (beskrevet ovenfor) kommer inn under denne kategorien.

Kransene på Selbu Bygdemuseum

Fire av sølvkransene i Selbu Bygdemuseum er gitt til bygdas lærere. To av kransene er sågar gitt til samme person.

Lærer Ole Jonsen Flønes døde 9. mars 1919. Selbu Bygdemuseum har to sølvkranser fra hans begravelse. Begge kransene består av eikeløv- og laurbærgrener. Den ene kransen ligger i en hvit, værbitt trekasse med glasslokk. Inngravert på sløyfebåndet står det: *Lærer O. Flønes. "I taknemlig erindring om trofast arbeide for ungdomskole og hjem. Fra taknemlige elever"*. Den andre kransen er uten trekasse og på korset her står det: *"Minde fra venner og elever av Ole Flønes. Tak for ditt virke"*. Lærer Ole Flønes hadde 55 års lærergjerning bak seg ved sin død. Det er tydelig at han var en aktet person i bygda. Ved hans død var det en omtale av ham i "Selbyggen". Amdal skriver: *"O. Flønes var en lærerbegavelse av de sjeldne. Han gikk alltid op i sin gjerning, som han omfattet med usvekket interesse og kjærlighet. Av sine elever og kretsens folk har han alltid vært meget avholdt"*.

Selbu Bygdemuseum har også en sølvkrans etter lærer Ole Ingebrigtsen Sessengs bortgang i 1914. Kransen er montert flatt på et svart stoff i en svartmalt trekasse med glasslokk. Glasset er rammet inn med en sølvlist. Kassen og kransen, som er en ren eikeløvkrans, er meget godt bevart. O. I. Sesseng var i 45 år en meget aktet lærer i bygdas tjeneste. Han begynte sin lærergjerning som 21-åring og var en av "De tolv apostlene". Begrepet henspiller på tolv lærere som forble trofaste på sine poster. I 27 år, mellom 1876 og 1903 var det ikke et eneste skifte i lærerstillingene.

En av eikeløvkransene er uten navn. På korset står det: *"Fred over Ditt minne. Til Skulemor takk og farvel"*. På korset er dessuten inngravert *Møller 830S*. Bak betegnelsen Skulemor skjuler seg navnet Petrine, Bergitte Flønes, hun var gift med læreren O. J. Flønes. Hun døde i 1938 og kransen er således en av de yngste vi kjenner til i norsk sammenheng.

En av kransene ved Selbu Bygdemuseum er gitt til Ole Pedersen Stamnes som døde i 1916 i en tragisk ulykke på arbeidsplassen. Stamnes jobbet ved Ranheim papirfabrikk og ble overkjørt av toget. På kransen står inngravert hilsenen fra hans kollegaer: *"Det sidste Farvel. Fra dine kammerater utearbeiderne"*. Kransen er en hyllest til en bortgangen og respektert arbeidskamerat som blir vist den siste ære fra arbeidskollegaer. I kategorien sølvkranser er omstendighetene i dette tilfellet meget

spesielle. Det var ikke vanlig at en vanlig arbeider ble beæret med en sølvkrans til sin begravelse. Han må ha vært en respektert kollega og god venn.

Symbolikken

I vår vestlige kultur har kransen fungert som et hederssymbol for levende og døde. Det latinske navnet *corona* betyr både krans og krone. Som hederstegn har kransen som uforgjengelighetssymbol tradisjon helt tilbake til oldtiden hvor seierherren ble tildelt en laurbærkrans. I Bibelen har vi også flere belegg for kransen som rettferdighetssymbol. I 2. Timoteus 4, 8 står det: *"Jeg har stridd den gode strid, fullført løpet og bevart troen. Så ligger rettferdighetens krans ferdig for meg. Den skal Herren, . . . gi meg på den store dagen"*. Her er det snakk om seierskrans i overført betydning. Skikken med å sende sølvkranser til begravelser er et ledd i en lang tradisjonsrekke. Metallkransene var et mer uforgjengelig bevis på den dodes heder enn blomsterkransene. Som *corona funebris* er kransen et symbol for sorg og død og plasseres i nær tilknytning til et offer.

Det at kransene er montert på en pute kan tyde på at de har fungert som ledd i en prosesjon. Puten kan være et symbol på "Den siste hvile". Laurbær symboliserer triumf og seier. De eviggrønne bladene står for evigheten og udødeligheten. Rene laurbærkranser er meget sjeldne i begravelsessammenheng. I det foreliggende materialet er laurbær i hovedsak brukt sammen med eikegrener. Rene eikeløvkranser er forholdsvis vanlige. Eika symboliserer bl.a. styrke, sannhet og mot. I kristen sammenheng er eiketreet et symbol for Kristus som personifikasjon av styrke i motgang, standhaftighet i tro og dyd. Tradisjonen hevder dessuten at Kristi kors var gjort av eik (jerneik eller osp).

Jeg håper med denne artikkelen at interessen for disse eldre gravminnene er vakt. Jeg ville bli meget glad for opplysninger og informasjon som har tilknytning til denne tradisjonen. Kan hende er det også noen som har sølvkranser oppbevart hjemme. Det hadde vært interessant og også viktig at disse kunne bli dokumentert og fotografert. Opplysninger kan gis til Birgitta Odén, Trøndelag Folkemuseum, tlf. 73 89 01 08.

Birgitta Odén
Regionkonservator i Malvik, Selbu og Tydal

Kilder:

Haarstad, Kjell, "Kulturliv", Selbu i fortid og nåtid, bind 2. Trondheim 1977.

I. Flønæs, Kirkesangere og lærere i Selbu fra 1700 til 1922. Selbu 1930.

Ågotnes, Jakob E. "Begravelseskranser i Sølv". Maihaugen, Årbok 1980-1985.

Hodne, Bjarne, Å leve med døden, Oslo 1980.

Takk til sogneprest Kaare Velle Høyem og Annepett Sandvik for utfyllende opplysninger.

Bilder, billedtekst

Nr. 1 Sølvkrans gitt til Ole Pedersen Stamnes i 1916. Selbu Bygdemuseum.

Nr. 2 Sølvkrans gitt til Ole Ingebrigtsen Sesseng i 1914. Selbu Bygdemuseum.